

I'm with Oth

FAKATŌTAMA: Ko e 'Isiu Fakalao Mo e Fakaemo'ui

Ko e **mo'ui lelei** 'a e fa'e. Ko e **mo'ui lelei** 'a e tama 'i manava.
Ko e malu **fakalao** 'a e fa'e. Ko e tu'unga **fakalao** 'a e tama 'i manava,

'I he taimi na'e tukuange mai ai 'e he Komisoni Lao 'enau ngaahi fokotu'u fekau'aki mo e ngaahi liliu ki he ngaahi lao fekau'aki mo e fakatōtama ('i he fekau 'a e Pule'anga 'oku taki 'e he Paati Leipa), na'e 'i ai 'a e ngaahi 'isiu na'e fakatupu hoha'a:

*na'e 'ikai ke tokanga 'a e Komisoni Lao ki he lahi 'o e ngaahi fokotu'u tohi na'e pou pou ke kei hokoatu pe 'a e ha 'a e fakatōtama 'i he Lao ki he Ngaahi Hia pea ke foaki 'a e ngaahi totonu fakalao ki he tama 'i manava.

*'oku 'ikai fenapasi 'a e ngaahi motolo 'e tolu fekau'aki mo e liliu ki he ngaahi lao ki he fakatōtama 'a ia na'e fokotu'u mai 'e he Komisoni Lao mo e me'a 'oku fiema'u 'e he kakai Nu'u Sila. 'Oku fakangofua 'e he ngaahi motolo ko 'eni ke fakahoko 'a e fakatōtama 'o 'au pe ki he taimi fa'ele – mo to'o 'a e ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo e ni'ihii 'oku nau fakahoko 'a e fakatōtama pea pehe ki he'enau ngaahi feitu'u ngaue'anga. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha me'a ke ne malu'i 'a e kakai fefine mei hono fakamalohi'i 'e ha taha ke fakatō 'ene tama. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha me'a te ne ta'ofi 'a e 'ave 'e he 'apiako 'oku ako ai ho 'ofefine ke fakatō 'ene tama ta'eteke 'ilo ki ai. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha me'a ke ne ta'ofi ha fefine mei hono fakatō ha'ane tama fefine koe'uhi na'e

fiema'u tama tangata ia pe ko e fakatō ha tama tangata ko e fiema'u tama fefine.

*na'e pehe 'e he Minisita Lao 'oku malava 'aupito pe 'a e kakai fefine " 'o fai tu'utu'uni pe 'iate kinautolu ki he me'a ko 'eni " 'i hono faka'eke ia fekau'aki mo e ngaahi hoha'a ki he 'ikai ke 'i ai ha ngaahi me'a ke ne ta'ofi 'a e fakatōtama makatu'unga 'i he tangata pe fefine 'a e tama 'i manava.

'Oku fiema'u ke mahino 'aupito ki he kau Fale Alea 'e 'i ai 'a e fakafepaki lahi ki ha feinga ke to'o 'a e ngaahi totonu 'a e tama 'i manava.

'Oku mau faka'amu te mou kau mai ke tau 'kafataha' 'i he feinga ko 'eni.

KO E HA E ME'A TE KE LAVA 'O FAI?

Kataki 'o lau 'a e ngaahi fakamatala 'i he tohi ko 'eni pea ke vahevahe atu 'a e 'ilo ko ia mo ho ngaahi maheni mo e famili foki. 'Eke ki ho'o Fakafofonga Fale Alea pe te nau fanongo ki he ngaahi le'o 'o e ngaahi famili ke malu'i 'a e fanau 'i manava. Pou pou mo tu'uaki atu 'a e ngaahi fakamatala ko 'eni 'i ho'o ngaahi mitia fakasiosiale.

Ki ha toe ngaahi fakamatala, alu ki he
ChooseLife.org.nz/Review

"I'm with both"

BRIEFING PAPER

'Oku 'ikai ke fiema'u 'e he kakai Nu'u Sila ha lao fakatōtama 'oku fakatu'utamaki – 'oku nau fiema'u ha lao 'oku ngaue ki he lelei 'a e mo'ui 'a e kakai fefine, pea mo ha lao 'oku ne fakakaukaua 'a e kotoa 'o e ngaahi mo'ui 'oku kau ki he feitama.

- Ko e lao 'oku ne malu'i 'a e kakai fefine mei he ngaahi fale 'oku 'ikai ke laiseni pea pehe mei he ni'ihī 'oku 'ikai ke lesisita ke nau fakahoko 'a e fakatōtama
- Ko e lao 'oku ne faka'ai'ai mo fakahoko 'a e ngaahi faitu'utu'uni makatu'unga 'i he ma'u e ngaahi fakamatala lelei
- Ko e lao 'oku ne tu'utu'uni kuo pau ke 'oange 'a e ngaahi fakamatala mo'oni fekau'aki mo e ngaahi me'a 'e malava ke hoko 'i he fakatōtama ki he fefine feitama
- Ko e lao 'oku ne 'oange ki he kakai fefine 'a e ngaahi sevesi tau'ataina fakafale'i fekau'aki mo e feitama
- Ko e lao 'oku ne malu'i 'a e fanau fefine feitama kei ta'u si'i 'aki 'a e tu'utu'uni ke kau 'a e matu'a 'i he talanoa
- Ko e lao 'oku ne tu'utu'uni'i 'a e vaha'a taimi 'oku malava ke fakahoko ai ha fakatōtama, tukukehe ka 'i ai ha ngaahi makatu'unga 'oku fu'u hulu atu 'i he anga maheni
- Ko e lao 'oku ne ta'ofi 'a e fakatōtama koe'uhi ko e tangata pe fefine 'a e tama 'i manava
- Ko e lao 'oku 'ikai ke kovi ki he fanau 'oku 'i ai ha uesia fakasino e.g. fanau 'oku Down Syndrome

'Oku 'i ai 'a e totonu 'a e fefine ke ne ma'u 'a e fakamatala kakato

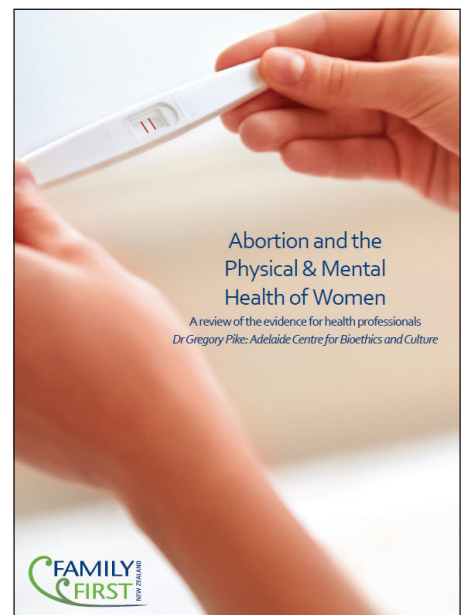
'Oku ha 'i he pepa fakatotolo na'e toki paaki 'oku ui ko e "Abortion and the Physical and Mental Health of Women – A review of the evidence for health professionals" 'a hono vakai'i 'o e ngaahi fakamo'oni fakamamani lahi fakaonopooni ki he fekau'aki 'a e tamatō mo e mo'ui lelei fakasino mo faka'atamai 'a e fefine. 'Oku ha ai 'a e kainga 'a e tamatō mo e ngaahi uesia kehekehe fakasino mo faka'atamai, pea 'oku mahu'inga 'aupito ai ke fakaha 'a e ngaahi me'a ko 'eni ki he fefine. Na'e tā tuku 'aki 'a e pepa ko 'eni 'a e lau ki he neongo 'a e fa'a ma'u 'a e ngaahi ola 'ikai faitatau mei he ngaahi fakatotolo ki he fakatōtama, ka 'oku 'i ai 'a e fekau'aki mahino 'a e fakatōtama mo e ngaahi uesia faka'atamai.

'Oku totonu ke 'ilo 'a e kakai fefine ki he ngaahi fakamatala ko 'eni koe'uhi ke makatu'unga mei ai 'enau faitu'utu'uni, 'o hange pe ko ha fa'ahinga faitu'utu'uni kehe fekau'aki mo 'enau mo'ui.

Ko e ngaahi tali ki he ngaahi fokotu'u ke liliu 'a e lao

- **'Oku fiema'u ke liliu 'a e lao ke tatau mo e ngaahi me'a 'oku lolotonga 'osi hoko pe ia'**

Ko e ngaahi liliu ki he lao kuo fokotu'u mai 'oku 'ikai ko e feinga pe ke fakalao'i 'a e ngaahi me'a 'oku lolotonga hoko. Ka 'oku feinga 'a e liliu ke fakahu mai 'a e lao fakatōtama fo'ou mo fu'u fakatu'utamaki ki Nu'u Sila ni ('a ia ko e fokotu'u 'e he ALRANZ) – ko e lao 'e malava ke hoko ai 'a hono to'o 'a e ngaahi malu'i 'o e kakai fefine, fakahu mai 'a e ngofua ke fakahoko 'a e fakatōtama hili 'a e uike 'e 20, to'o 'a e ngaahi fakatapatupui 'oku lolotonga hilifaki 'ia kinautolu 'oku nau fakahoko 'a e fakatōtama pea mo fakangofua 'a e fakatōtama makatu'unga 'i he fiema'u 'a e tama tangata pe fefine, mo e ngaahi me'a kehe.

Ki ha toe ngaahi fakamatala, alu ki he [ChooseLife.org.nz/Review](https://www.chooselife.org.nz/Review)

- ***‘Oku ‘ikai totonu ke pehe ko e taha fai hia ‘a e fefine ‘oku fakatōtama’***

‘Oku loi ‘aupito ‘a e lau ko ‘eni pea ko e feinga ke taki hala’i ‘a e kakai ke nau poupou’i ‘a hono fakahu mai ‘a e lao fakatōtama fakatu’utamaki ki Nu’u Sila ni. Ko e fefine Nu’u Sila kotoa pe ‘oku fakatō ‘ene tama fakatatau ki he ngaahi fakahinohino mo e ngaahi malu’i ‘etau lao lolotonga, ‘oku ‘ikai ke ne maumau’i ‘a e lao pea ‘oku ‘ikai lau ia ko e taha fai hia ‘e he ‘etau lao. **‘Oku ‘ikai lau ‘e he ngaahi fakahinohino mo e ngaahi malu’i ‘i he lao lolotonga ko e kau fai hia ‘a e kakai fefine.** ‘Oku hoko ‘a e ngaahi lao lolotonga ke ne malu’i ‘a e kakai fefine mei he ngaahi feitu’u ta’elaiseni pea mo hono fakamalohi’i kinautolu, pea ko e ngaahi lao ‘eni ‘oku poupou ki ai ‘a e tokolahi taha ‘o e kakai Nu’u Sila.

- ***“Oku ‘ikai fiema’u ke kei ‘asi ‘a e fakatōtama ‘i he Lao ki he Ngaahi Hia, he ko e ‘isiu fakaemo’ui ia’***

‘Oku fakatokanga’i ‘e he lao lolotonga ‘a e mo’oni fakasaienisi ko ia ‘oku ne pehe ‘oku ‘ikai si’i hifo ‘i he toko ua ‘a e mo’ui ‘oku kau ki he feitama kotoa pe, pea ‘oku hoko ‘a e fakatōtama ke mole ai ‘a e taha ‘o e ongo mo’ui ko ia. ‘Oku feinga ‘a e lao lolotonga ke fakapalanisi ‘a e mo’ui lelei ‘a e fa’e, pea mo e mo’oni ko ia, ko e tamatō, ko e tamate fai’ilo ‘o e ki’i mo’ui ma’a, pea ko e hia ia ‘oku fiema’u ke ta’ofi.

Pea mo’oni, ‘oku kau mo e ‘isiu fakaemo’ui ‘i he fakatōtama – he ‘oku kau ai hono tafa ‘a e sino ‘o e fefine pea ‘oku ‘i ai e ngaahi me’a lahi ‘e malava ke hoko ai. ‘Oku fiema’u ha lao lelei ke ne fakasino ‘a e me’a ‘oku hoko, pea ke ‘oua ‘e tuku ke hoko ‘a e ngaahi faingata’a ko ‘eni ki he kakai fefine, ‘o hange ko ia na’e toki ha ‘i he hopo hia ‘i he USA ‘o Kermit Gosnell ko e tokotaha na’e laiseni ke fakatōtama. ‘A ia na’e malava ke ne fakalele ‘a e fale fakatōtama fakalao ka na’e fu’u fakatu’utamaki ‘o iku ai ‘o mate ‘a e fefine pea pehe ki he ngaahi me’a fakalilifu kehe na’e hoko ai, koe’uhi pe ko e fakatu’utamaki ‘a e ngaahi lao fakatōtama. **‘Oku fiema’u ke kei tauhi ‘i he lao ‘a e ngaahi hia fekau’aki mo kinautolu ‘oku nau laiseni ke fakatōtamá ‘oku nau maumau’i ‘a e lao, koe’uhi ke malu’i ‘akinautolu kotoa pe ‘oku felave’i mo e fakatōtama.**

- ***‘Ko e fakatōtama ko e me’a pe ia ‘a e fefiné mo ‘ene toketa’***

‘Oku ‘ikai toe si’isi’i ‘i he mo’ui ‘e ua ‘oku uesia ‘i he feitama kotoa pe, pea ko e me’a ia ‘oku malohi ai ‘a e ngaahi fakatokanga fakafonua ke tuku ‘a e ifi tapaka pea mo e inu kava malohi lolotonga ‘a e feitama. Pea ko e toe ‘uhinga ia ‘oku fakahoko ai ‘e he kau toketa ‘a e ngaahi tafa fakahaofi mo’ui ki he tama ‘i manava kapau ‘oku fiema’u.

Ko e toketa lelei kotoa pe ‘oku ne ‘osi ‘ilo ko e ongo mahaki ‘e ua ‘oku ne tokanga’i ‘i he taimi kotoa pe ‘oku ha’u ai ha fefine feitama ki ai, pea ‘oku totonu ke fakatokanga’i ‘eni ‘e he lao lelei kotoa pe.

- ***“Oku lolotonga faingata’a ‘aupito ki he kakai fefine ke nau fakatōtama’***

‘Oku lolotonga ‘i ai ‘a e ngaahi malu’i angamaheni ‘i he founga lolotonga. Na’e kau mo e Abortion Supervisory Committee (ASC) ‘i hono fakatokanga’i ‘eni ‘i he’ene lipooti fakamuimui ki he Fale Alea. Na’e ha ai, *“Oku fakatokanga’i ‘e he ASC ‘oku mahu’inga ke ‘i ai ha founga ngaue lelei, ‘a ia ‘oku fiema’u ai ke lesisita ‘a e kau toketa ‘oku nau sivi mo fakangofua ‘a e kau mahaki pea mo fakapapau’i ‘oku ‘i ai ‘a e fale’i (counselling).”* Kapau ‘oku ‘i ai ha ngaahi ‘isiu mo’oni fekau’aki mo e ngaahi malu’i lolotonga, pea ko e me’a ‘oku totonu ke fai ko hono fakalele’i ‘a e ngaahi tōnounou ko ‘eni ka ‘oku ‘ikai ko hono fakahu mai ha lao fakatōtama fakatu’utamaki ‘oku heva atu ia mei he angamaheni.

- ***“Oku totonu ke lava ‘a e fefine ‘o faitu’utu’uni fekau’aki mo hono sino’***

‘Oku fiema’u ke fakaha ki he fefine Nu’u Sila ‘a e ngaahi me’a ‘oku malava ke hoko ki hono sino kapau ‘e fakatōtama, pea ‘oku fiema’u ai ke fakamalohi’i ‘a e lao lolotonga ke fakapapau’i ‘oku fakahā ‘ehe toketa (kuo laiseni ke ne fakahoko ‘a e fakatōtama) ki he fefiné ‘a e ngaahi fakamatala kotoa pea ke toki makatu’unga ai ‘ene fili.

‘Oku ‘ikai toe si’i hifo ‘i he sino ‘e ua ‘i he feitama kotoa pe: ko e sino ‘o e fa’e mo e sino ‘o e tama ‘oku te’eki ke fanau’i. Kapau ‘oku tau tui mo’oni ‘oku totonu ke pule ‘a e fefine ki hono sino, tā, ‘ikai ‘oku toe ma’u ‘e he fefine ‘oku te’eki ke fanau’i ‘a e totonu tata ni?

• **“Oku totonu ke ma’u ‘e he fefine ‘a e tau’ataina ke fili”**

‘To, ko e tufakanga ‘a e fefine kotoa pe ‘a e totonu ke fili, pea kau ai mo e ki’i tama fefine ‘oku te’eki ke fanau’i, ke mo’ui pea ke tupu hake ‘o toki fai ‘ene ngaahi fili.

‘Oku totonu ke ma’u ‘e he fefine ‘a e totonu ke fili – ‘a e feitu’u ‘e fa’ele ai, ‘ene ma’uli, ‘ene toketa, ‘a e founa fa’ele ‘oku ne fiema’u – ka ko e me’a kehe ‘aupito pe ‘a e fakatōtama he ko e fakatōtama ko e fili ia ke fakangata ‘a e mo’ui ‘a e tangata.

‘Oku lahi mo faingata’ a ‘aupito ange ‘a e ngaahi ‘isiu fekau’aki mo e fehu’i ‘o e totonu ke fakatōtama ‘i he ngaahi me’a ‘oku anga maheni hono ‘o hake ‘i he taimi ‘oku fa’a talanoa’i ai ‘a e fakatōtama. ‘I he sio fakalukufua ‘a e lao, ‘oku ‘ikai hoko ke ta’etofehu’ia ‘a e totonu ke fili, he ‘oku ‘i ai hono ngaahi fakangatangata; ‘oku fakangatangata ma’u pe ‘e he lao ‘a e totonu ke fili ‘i he taimi ‘oku fepaki ai mo e me’a ‘oku lelei ki he ni’ihi kehe. ‘I he fakatōtama, ko e ‘ni’ihi kehe’ ‘oku lau ki ai, ‘a e tama ‘oku te’eki ke fanau’i ‘a ia ‘e mole KOTOA ‘ene ngaahi totonu ke fili kapau ‘e fakahoko ‘a e fakatōtama.

‘Oku alu ke holo ‘a e lahi ‘o e fakatōtama – pea ko e me’a lelei ia!

‘Oku fiefia ‘a e taha kotoa pe ‘i he holo ‘a e lahi ‘o e ngaahi fakatōtama – pea ko e ma’ulalotaha ‘eni ‘i he ta’u ‘e 25 kuo hili.

‘E hoko atu ‘a e holo ‘a e fika ko ‘eni ‘i he alu ke lahi ange ‘a e ‘ilo ki he anga ‘o e tutupu ‘a e tama ‘i manava, pea mo e hoko ‘a e ngaahi to’utangata ki mui ni ‘a ia ‘oku nau poupu ki he mahu’inga ‘a e mo’ui, ke nau fanau.

Ko e tefito’i poini na’a ne teke ‘a e ni’ihi ‘oku tui ki he fakatōtama ‘a e pehe ko e ‘falukunga me’a mo’ui’ pe, ka ko e fakakaukau fakasaienisi fehalaaki ‘eni. Kuo hoko ‘a e founa hulu 3-D mo e ngaahi app ‘i he telefoni to’oto’o ke fanongo ai ‘a e ongo matu’a ki he ta e mafu ‘o ‘ena tama pea ke na muimui ki he anga e tutupu ‘e na tama ‘i manava, ‘o kau ai ‘e ‘ilo ki he lahi ‘o e ta ‘ene mafu fakafo’i miniti, lahi e taimi ‘oku aka ai ‘a e pepe pea mo e mamafa ‘o e tama ‘i manava. Kuo hoko ‘eni ke lahi ange ‘a hono fakatokanga’i ‘a e tutupu ‘a e tama ‘i manava.

Ko e ha ‘a e lau mo’oni ‘a e kakai Nu’u Sila?

Fakataata ki he savea tau’ataina ‘o e kakai Nu’u Sila ‘e 1013 ‘i Tisema 2017, ko e peseti pe ‘e 9 na’e poupu ki he ngaahi fakangatangata fakalao lolotonga ke ngofua ‘a e fakatōtama a’u ki he uike ‘e 20. Ko e peseti pe ‘e 4 na’a nau tui ‘oku totonu ke *lahi ange* ‘i he uike ‘e 20 (‘o a’u pe ki he fanau’i), ‘a ia na’e fokotu’u ‘e he kulupu ‘oku poupu ki he fakatōtama ko e ALRANZ. Na’e pehe ‘e he peseti ‘e 50 ‘oku totonu ke *fakasi’isi’i* ‘a e taimi ‘i he uike ‘e 20, pea na’e ta’epau’ia ‘a e peseti ‘e 36. Ko kinautolu na’a nau fili ke ‘i ai ha taimi fakangatangata, ko e fika lotoloto ‘a e uike ‘e 15.

‘Oku mahu’inga ke fakatokanga’i ko e peseti ‘e 56 ‘o e kakai fefine na’a nau pehe ‘oku totonu ke si’i ange ‘a e taimi ‘i he uike ‘e 20. Pea ko e me’a faka’ohovale he na’e pehe ‘e he peseti ‘e 53 ‘o kinautolu ‘oku nau *poupu* fakalukufua ki he fakatōtama, ‘oku totonu ke si’i hifo ‘i he uike ‘e 20 – pea ko e peseti ‘e 29 ‘a e kau poupu ki he fakatōtama na’a nau pehe ke *uike ‘e 10 pe si’i ange*.

Pea ‘i he savea ‘i he 2019 na’e pehe ai ‘e he vaeua ‘o e ni’ihi na’e savea’i ‘oku totonu ke ma’u ‘e he tama te’eki fanau’i ‘a e totonu ‘a e tangata pea ke malu’i fakalao kinautolu mei he taimi ‘oku kamata ongo ai ‘a e ta honau mafu (ko e peseti pe ‘e 29 na’e ‘ikai tui tatau). Na’e toe ha foki ko e taha ‘i he tolu ‘o e ni’ihi na’e savea’i (peseti ‘e 36) na’a nau tui ‘oku kamata ‘a e lau ‘a e mo’ui ‘a e tamā mei he taimi ‘oku fakafanau’i ai, pea tanaki ki ai mo e peseti ‘e 9 ‘i he ‘uluaki mahina ‘e tolu, pea ko e peseti pe ‘e 18 ‘oku nau pehe ‘oku toki kamata ke lau ‘oku mo’ui ‘a e tamā ‘i he taimi ‘oku fa’ele’i ai ‘a e pepé, ‘o hange ko ia ‘oku taukave’i ‘e he kau poupu ki he fakatō tama.

Babies Have Heartbeats
Follow your heart

Ki ha toe ngaahi fakamatala, alu ki he
[ChooseLife.org.nz/Review](https://www.ChooseLife.org.nz/Review)

